

לידה

אִשָּׁה כִּי תִזְרִיעַ וְיִלְדָה זָכָר ... וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל בָּשָׂר עַרְלָתוֹ: ... וְשִׁלְשִׁים יוֹם וּשְׁלֹשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב בְּדָמֵי טְהָרָה ... וְאִם-נִקְבְּהָ תֵלֵד ... וְשִׁשִּׁים יוֹם וְשִׁשֶּׁת יָמִים תֵּשֵׁב עַל-דָּמֵי טְהָרָה: וּבְמִלַּאת יְמֵי טְהָרָה לְבֵן אוֹ לְבַת תֵּבִיא כִּבְשׁ בֶּן שָׁנָתוֹ לְעֵלָה וּבֵן יוֹנָה אוֹ תֵר לְחֻטָּאת אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֶל הַכֹּהֵן: ... זֹאת תּוֹרַת הַיִּלְדוֹת לְזָכָר אוֹ לְנִקְבָּה: (ויקרא פרק יב פסוקים ב-ה).¹

בראשית פרק ד פסוק א – הלידה הראשונה

וְהָאָדָם יָדַע אֶת חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתְּהַר וַתֵּלֶד אֶת קַיִן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֶת ה' :²

בראשית פרק ג פסוק טז – בעצב תלדי בנים

אֶל הָאִשָּׁה אָמַר ה' אֱלֹהֵי אֲרָפָה עֲצֹבוֹנָךְ וְהָרַגְךָ בְּעֵצָב תֵּלְדִי בָנִים וְאֶל אִישֶׁךָ תִּשְׁקָתְךָ וְהוּא יִמְשָׁל בְּךָ: פִּירוּשׁ רש"י: עצבוֹנךָ - זה צער גידול בנים; והָרַגְךָ - זה צער העיבור; בעצב תלדי בנים - זה צער הלידה:³

בראשית רבה פב ז, פרשת וישלח – מות רחל בלידת בנימין

"וַתֵּלֶד רַחֵל וַתִּקְשֶׁ בְּלִדְתָהּ" (בראשית לה טז) - שלוש הן שנתקשו בשעת לידתן ומתו כשהן חיות.⁴ ואלו הן: רחל, ואשת פינחס, ומיכל בת שאול. רחל – "ותלד רחל ותקש בלדתה". אשת פינחס – "וּכְלָתוֹ אִשְׁתּוֹ פִּינְחָס הָרָה לָלֵת ... וַתִּקְרַע וַתֵּלֶד וְכוּ' " (שמואל א ד יט).⁵ מיכל - שנאמר: "וּלְמִיכַל בַּת שְׂאוּל לֹא הָיָה לָהּ יָלֵד עַד יוֹם מוֹתָהּ" (שמואל ב ו כג). א"ר יהודה בר סימון: עד יום מותה לא היה לה, ביום מותה היה לה.⁶

¹ דרכה של התורה הוא להתמקד בדינים, מצוות והלכות המתלווים לאירוע, זמן או מעשה מסוימים בחיי הפרט והכלל. אבל היא לא מתעלמת מהאירוע עצמו. כאן, אגב הלכות הקשורות ללידה ולחובות הקשורות באם ובוולד, נזכר האירוע עצמו - אירוע משמעותי בחיי האדם: רגע הלידה שמביאו לחיים - אירוע שנזכר גם בחלק הסיפורי של המקרא כפי שנראה להלן. (שני האירועים המרכזיים האחרים של מעגל חיים: נישואין ומיתה, נזכרים גם הם בסיפורי המקרא, אבל האם הם נזכרים גם בפן ההלכתי? נשאר לשואבי המים למצוא כיצד, אם בכלל, מתייחס המקרא לנישואין ולפטירה בהיבט ההלכתי, אילו דינים ומצוות נזכרים בתורה ואילו הלכות נכרות סביבם). נתמקד הפעם באירוע הלידה, שהוא כפול ומכופל: לפרט – זו ההתחלה, זה הפלא הגדול של כניסתו לעולם החיים. ולכלל: משפחה, קהילה, עם, זהו אירוע של תוספת חיים, גידול וצמיחה של 'הקהל' – עלה וניצן שֶׁהֵנָּעוּ ומעידים על חיות הענף והגזע. לאירוע ההיריון והוולד הנתון ברחם אמו כבר הקדשנו את הדף [בהילו נרו על ראשי](#) בפרשה זו. והפעם נעסוק בלידה עצמה ובחיים שהיא מביאה לעולם.

² זו הלידה האנושית הראשונה במקרא המקיימת את הציווי: "פרו ורבו". ראה פירוש רש"י על הפסוק: "קניתי איש את ה' - כמו עם ה', כשברא אותי ואת אישי הוא לבדו בראנו, אבל בזה שותפים אנו עמו". הבאת חיים לעולם היא המשך מעשה הבריאה בידי בני אדם (ראה הערה במים האחרונים על "אדם" מול "אנוש"). לידות 'מפורסמות' אחרות במקרא הן של שות (בראשית ד כה) שהוא הבאת חיים לעולם לאחר קיפוד החיים הראשון (רצח הבל), לידות אחר עקרות ממושכת: יצחק של שרה, יעקב ועשו של רבקה, יוסף של רחל, שמשון (שופטים יג כד), שמואל של חנה (שמואל א א כ) והשונמית (מלכים ב ד יז). לרשימה נוסף את לידת התאומים של תמר, לידת משה (שמות ב ב), ולא נמנה כאן את כולם.

³ למצוות "פרו ורבו" שנאמרה עוד בגן עדן, התווסף צער הלידה לאחר הגירוש ממנו: "בעצב תלדי בנים". רש"י מרחיב שהצער של הבאת חיים לעולם, איננו מוגבל רק לרגע הלידה, שבימי קדם היה גם רגע מאד מסוכן לחיי האם והילד (ולכן פשיטא שמחללים שבת על כל צרכי הלידה), אלא מתחיל עוד בעיבור ונמשך אח"כ בגידול הילדים. ראה המקור של רש"י בבראשית רבה כ ו שמוסיף גם צער של הפלה ח"ח ומבחין בין צער רגע העיבור לצער ההיריון המתמשך ("צער העידוי"). וכולם מכונים בלשון חז"ל "פיתקא דחורה" (סוטה יב). ומה אומרים לאשה "היושבת על המשבר"? ראה דברים רבה ב יא: "מי שענה את אמך הוא יענה אותך". לא ברור אם זה מה שירגיע אישה הסובלת מצירי לידה, אבל הרעיון הוא שכשם שאמך סבלה צירי לידה בהבאתך לעולם ונענתה ועובדה שאת כאן, כך גם את תיעני ותישמע תפילתך ורגעי הכאב יחלפו מהר ויומרו ברגעי שמחה של הבאת חיים לעולם. אך לא כולם השתכנעו, ראה צערה הגדול של יהודית, אשתו של רבי חייא, שכל כך סבלה עד ששתתה סם עקרות (יבמות סה ע"ב).

⁴ נשמע משפט מתעתע. התשובה היא שחיות הן היולדות ("כי חיות הנה" בספר שמות). שם זה ניתן להן כמי שמביאות חיים לעולם וכמי שהן עצמן צריכות לחיות בשל סכנות הלידה. ראה הדרשות על הפסוק: "עת ללדת ועת למות": ויקרא רבה כז ז: "שהייתה מתה וחיייתה", שמות רבה מו ב: "תשעים ותשעה חלקים למיתה ואחד לחיים". "עת ללדת ועת למות" נדרש שם, לא כדברים סותרים (כשאר הפסוקים שם בקהלת), אלא כמשלימים! עת הלידה היא עת מיתה! וכאן, שלוש נשים שמתו בשעה שילדו.

⁵ וההמשך שם: "וּכְקַעַת מוֹתָהּ וַתִּדְבַּרְנָה הַנְּצֻבוֹת עֲלֶיהָ אֶל תִּירָאִי כִּי בֵן יִלְדֶתָ וְלֹא עֲנֶתָה וְלֹא שְׁתָּה לָבָה". פנחס שם הוא אחד משני בניו של עלי הכהן. "ללת" הוא "ללדת" ונשמטה האות 'ל' (רד"ק ואחרים). ואבן עזרא מציע ש"ללת" הן היללות של היולדת.

⁶ רחל היא דמות מיוחדת בקשר לנושא שלנו. תחילה היא רבה קשה עם יעקב על שאין לה בן (ראה דברינו [הבה לי בנים](#), וכן [רחל ויעקב – השבר הגדול](#) בפרשת ויצא), אח"כ היא נאלצת להתרפס לפני אחותה בבקשת הודאים, סוף סוף היא זוכה לבן ונותנת לו שם כפול על העבר: "אסף ה' את חרפתך", ועל התקווה לעתיד: "יוסף ה' לי בן אחר". וכשהיא זוכה לקיום המשאלה השנייה, לבן שני, היא משלמת בחייה, על אם הדרך בואכה אפרתה. ראה בהמשך המדרש שם בסימן ח, בוויכוח של משומד עם תלמידי ר' יהושע, שבשעה שהביאה רחל את בנימין לעולם אומרת לה המילדת: "אל תראי כי גם זה לך בן", שאלה דברי עידוד וחיוזוק שהמילדות אומרות ליולדות החיות, "כך ממסמסים נפשה של חיה". בין כך ובין כך, רחל לא לבד, ומלבד אשת פנחס ומיכל מצאנו בגמרא קידושין לא ע"ב שאביו של רבי יוחנן מת כאשר התעברה אמו, ואמו נפטרה בשעת שילדה אותו. וכך גם אירע לאביו. ובאשר למיכל בת שאול שקראנו בשבת שעברה שלא היה לה ילד עד יום מותה, בא המדרש ומשווה אותה לרחל ולאשת פנחס, שבמותה זכתה לפרי בטן.

מסכת תענית דף ב עמוד א – לידה היא מפתח בידיו של הקב"ה

אמר רבי יוחנן: שלושה מפתחות בידו של הקב"ה שלא נמסרו ביד שליח, ואלו הן: מפתח של גשמים, מפתח של חיה, ומפתח של תחיית המתים. ... מפתח של חיה מנין – דכתיב: "ויזכר אלהים את רחל וישמע אליה ויפתח את רחמה".⁷

מסכת נדה דף לא עמוד ב – קרבן היולדת, למה?

שאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחי: מפני מה אמרה תורה יולדת מביאה קרבן? אמר להן: בשעה שכורעת לילד קופצת ונשבעת שלא תזקק לבעלה. לפיכך אמרה תורה תביא קרבן.⁸

אברבנאל ויקרא פרק יב פסוק א – קרבן עולת תודה של היולדת הוא העיקר

ומה החטא שחטאת היולדת שעליו נאמר: "וכפר עליה"? וחז"ל אמרו שתמיד נקרכת החטאת קודם העולה ... ואמרו שהיתה החטאת והכפרה מפני שבשעה שעומדת לילד קופצת ונשבעת שלא תזקק לבעלה ... אבל הנראה כפי הפשט הוא שהיולדת במלאת ימי טהרה היתה מביאה בבואה אל מקדש השם קרבן עולה כדי להידבק ליוצרה אשר עשה עמה להפליא בהצלתה מצער וסכנת הלידה.⁹ ומפני שאין אדם שעובר עליו צרה וצוקה בעולם הזה אם לא יחטא ... (ו)אין יסורין בלא עון והיולדת סבלה צרה וסכנה בהיותה על האבנים לכן היתה מקריבה ג"כ חטאת. אבל היתה העולה בראשונה להתקרב ולהתדבק בה אל האלהים ולכך היה קרבנו כבש בן שנתו ואם היה בה עון שלא ידעה היתה מביאה חטאת על כפרתה.¹⁰

שמות רבה א כ, פרשת שמות – נולד ילד – אור בבית

בשעה שנולד משה נתמלא כל הבית כולו אורה, כתיב הכא: "ותרא אותו כי טוב הוא", וכתוב התם: "וירא אלהים את האור כי טוב" (בראשית א).¹¹

⁷ רחל מאירה לנו עוד פן של הלידה. לידה היא מפתח. מפתח כפול: של הכניסה להיריון ושל הלידה. זה 'הטריק' שהדרשן עושה כאן כאשר הוא מביא את הפסוק ממנו משתמע שהמפתח הוא העיבור, אבל בדרשה הוא מזכיר את ה"חיה" היא היולדת. ובאמת, מה שווה מפתח הכניסה להיריון בלי המפתח המשלים של לידה בשלום? עוד ראינו פרשנים שמנסים להשוות את שלושת המפתחות. את מפתח הלידה לתחיית המתים (או שמא ההפך) עד שאמרו שיש רמז למפתח הלידה בברכת "אתה גבור לעולם ה'" שבתפילת שמונה עשרה (גור אריה בראשית כא א); וכן את מפתח הלידה לירידת גשמים ששניהם בחסד הקב"ה "ולפי המעשים" (רש"י הירש דברים יא יד). ובתרגום כתר יונתן לפסוק דברים כח יב: "יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים וכו'" הוא מונה "ארבעה מפתחות בידי אדון עולם שלא מסרם ביד שליח", כשהוא מבחין בין מפתח של מטר ושל מזון. בין כך ובין כך, אנחנו נזכרים בחנה שבתפילתה לילד הרעישה עולמות ומצאה את המפתח לפתיחת רקיעים ושמים. ראה דבריה הבוטים בתשוקתה לילד כשהיא מאיימת כביכול על הקב"ה בדיון סוטה: "אם ראה תראה, אמר רבי אלעזר: אמרה חנה לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, אם ראה - מוטב, ואם לאו - תראה, אלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי, וכיון דמסתתרתא משקו לי מי סוטה, ואי אתה עושה תורתך פלסתר, שנאמר: ונקתה ונזרעה זרע". רחל טוענת כלפי יעקב, אבל חנה טוענת כלפי שמיא ללא מורא וללא חנופה, אם מפתח של לידה הוא בידך, ריבונו של עולם, אז בבקשה! ראה דברינו [הטיחו דברים כלפי מעלה](#) בפרשת שלח לך, וכן [תפילת חנה](#) בראש השנה. והנחילה לנו חנה תפילה נפלאה שהיא יסוד לדיני תפילה רבים ולתפילת שמונה עשרה בה מצויים שני המפתחות האחרים.

⁸ חזרנו ללידה שאינה בהכרח סכנת חיים, אבל קשה וכואבת. וכל זה לכבודה של פרשת השבוע. הנה הסיבה מדוע צריכה היולדת להביא קרבן חטאת, מפני שנשבעה שלא תשוב ותביא חיים לעולם. במה חטאה היולדת היא שאלה שנתחבטו בה פרשני המקרא: רבי בחיי בן אשר, אברבנאל ואחרים. וגם הגמרא מבינה שבפסוק "חטאת יולדת לא אתיא לכפרה" (נדרים ד ע"ב) וכן הוא בכריתות כו ע"א שאפילו לשיטת ר' שמעון בר יוחאי (בדרשה בגמרא נדה למעלה), עיקר סיבת קרבן היולדת הוא להכשירה לאכול בקדשים. בפסוק, "חטאת" היולדת הוא סוג של קרבן טהרה וחזרה לחיים לאחר אירוע גדול (טראומטי), ודומה אולי לחטאת הנזיר (שגם שם מוצאים חז"ל שחטא על הנפש, אבל בפסוקים מי שהשלים ימי נזרו לא עשה שום חטא), ואולי גם לחטאת המצורע שהתפרא חטאת של רפואה. אבל נופך האגדה תמיד עומד לצד ההלכה ור' שמעון בר יוחאי מביא את הדרשה לעיל על היולדת שנשבעת ששוב לא תלד ולפיכך צריכה להביא קרבן. ראה הנוסח במקבילה בבראשית רבה כ ז פרשת בראשית: "ואל אישך תשוקתך, בשעה שהאשה יושבת על המשבר, היא אומרת עוד איני נזקקת לבעלי מעתה, והקב"ה אמר לה תשובי לתשוקתך, תשובי לתשוקת אישך". סוף דבר ובפן האגדה, הבאת חיים לעולם הוא משבר, כפשוטו וכמדרשו. היולדת לא רק יושבת על המשבר, היא עוברת משבר. אבל כח החיים והתשוקה לזוגיות ולהבאת עוד חיים לעולם גוברים על כל המשברים.

⁹ את סכנת הלידה אנו מזכירין כל ליל שבת בפרק במה מדליקין שמונה בגין אילו עבירות נשים נפטרות בשעת לידתן, אבל מן הראוי לציין את דברי הגמרא ביבמות לו ע"א: "רוב נשים – ולד מעליא וְלָדָן", היינו, שרוב הלידות הסתיימו גם בימיהם בכי טוב, לאם ולילד. וגם את דברי הגמרא בבבא קמא מט ע"א: "משהאשה יולדת – משבחת", היינו, שהלידה הראשונה היא הקשה והמסוכנת ואלה שאחריה, פחות. מיתת תינוקות אח"כ בשנות הילדות, הוא נושא כאוב אחר שאינו קשור בהכרח ללידה עצמה.

¹⁰ לאחר דברי הגמרא בנדה לעיל (ומדרש בראשית רבה) על היולדת שקופצת ונשבעת, אי אפשר שלא לסטות מעט מהנושא שלנו ולהביא דברים נמרצים אלה, בהם חוזר אברבנאל לגמרא בנדרים ובכריתות (הערה 8) שאין בעצם ליולדת שום חטא. הפשרה שעושה אברבנאל הוא בהעמדת קרבן העולה במרכז – עולת תודה שהיולדת מביאה "כדי להידבק ליוצרה אשר עשה עמה להפליא בהצלתה מצער וסכנת הלידה". קרבן החטאת מובא גם, משום שאולי אירע בתהליך הלידה הקשה והמסוכן גם עוון כלשהוא שהרי "אין אדם שעובר עליו צרה וצוקה בעולם הזה אם לא יחטא ... (ו)אין יסורין בלא עון". ואנחנו הבאנו לעיל את הרעיון של "חטאת של רפואה", חטאת שאדם מביא בשל אירוע גדול שאירע לו. אולי זה גם קשור למוטיב של "שמא מנכין לו מזכויותי".

¹¹ כך גם בגמרא סוטה יב שכשנולד משה התמלא הבית אור ועמד אביה ונשקה על ראשה ואמר לה: נתקיימה נבואתך. ואנו רוצים, ברווחתו של משה, להרחיב את האור לכל ילד שנולד. כל ילד חדש הוא אור בבית, לא רק משה. כל לידה היא פלא ובריאה חדשה,

מסכת גיטין דף נז עמוד א – שתילת עץ ביום הלידה

דהו נהיגי כי הוה מתיליד ינוקא שתלי ארזא, ינוקתא - שתלי תורניתא.¹²

מסכת אבות פרק ה משנה כא – ציון יום הלידה?

הוא היה אומר: בן חמש שנים למקרא, בן עשר למשנה, בן שלוש עשרה למצות, בן חמש עשרה לתלמוד, בן שמונה עשרה לחופה, בן עשרים לרדוף, בן שלשים לכח, בן ארבעים לבינה, בן חמשים לעצה, בן ששים לזקנה, בן שבעים לשיבה, בן שמונים לגבורה, בן תשעים לשיח, בן מאה כאילו מת ועבר ובטל מן העולם.¹³

מסכת אבות פרק ד משנה כב – לידה בעל כרחך

... ודע שהכל לפי החשבון ... שעל כרחך אתה נולד ועל כרחך אתה חי ועל כרחך אתה מת ועל כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה.¹⁴

מסכת יומא דף כ עמוד ב

תנו רבנן: שלש קולות הולכין מסוף העולם ועד סופו, ואלו הן: קול גלגל חמה, וקול המונה של רומי, וקול נשמה בשעה שיוצאה מן הגוף. ויש אומרים: אף לידה.¹⁵

כמאמר מדרש אותיות דרבי עקיבא: "עושה גדולות עד אין חקר - בשעה שנוצר הולד במעי אמו, ונפלאות עד אין חקר - בשעה שנוולד". אמנם, תינוק דורש תשומת לב רבה וממלא את הבית בצרכיו וצרכותיו, אבל כבר התייחס לכך מדרש ויקרא רבה בפרשתנו (יד ד) כשהוא אומר: "הולד הזה כשהוא יוצא מלא גללים וכל מיני סרחון והכל מחבקים אותו ומנשקין אותו, וביותר אם הוא זכר. זהו שכתוב: אשה כי תזריע וילדה זכר". חזרנו שוב לפרשה. כך גם בקהלת רבה פרשה א במדרש שבעה העולמות - שבעה ההבלים שהאדם רואה בחייו, שהראשון הוא: "בן שנה, דומה למלך נתון באיספקרפסטי והכל מחבקיך ומנשקיך אותו". ראוי מדרש זה לעיון מורחב בקהלת-סוכות. ובאשר להעדפת הזכרים ולטובת כל השובניסטים, ממשיך שם המדרש בסימן ח וקובע את הכלל: "לעולם הזכר מן האשה והנקבה מן האיש ... משל לשני ציירים, זה צר דמותו של זה, וזה צר דמותו של זה. אמר ר' אבין: אין ספר המספר את עצמו". (הפרדוס של ראסל?). ואם נחזור למשה, הרי לנו שתי תובנות הקשורות לגידול הילד שזה עתה נולד. האחת, מעורבותה של האחות הבכירה וכמו שאמרו חז"ל: "בת תחילה סימן יפה לבנים" (בבא בתרא קמא ע"א), מפני שמגדלת את אחיה הקטנים. ותובנה שנייה, נוגעת לבתיה בת פרעה שלמרות שלא ילדה את משה, נחשבה כמי שילדה אותו. ראה גמרא סנהדרין יט ע"ב: "וכי בתיה ילדה? והלא יוכבד ילדה, אלא: יוכבד ילדה ובתיה גידלה, לפיכך נקרא על שמה" ומכאן גם למדו: "שכל המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו" (סנהדרין שם, מגילה יג ע"א). ראה דברינו [בתיה - בת פרעה](#) בפרשת שמות. מדרשים אלה מוקדשים לכל משפחות האמנה וכל האנשים האצילים שמאמצים ילדים ומגדלים אותם.

¹² תרגום: "היו נוהגים שכאשר נולד בן היו שותלים עץ ארז וכשהייתה נולדת בת, היו שותלים תורנית" (עץ שלא ברור מהו בדיוק, אולי אורן. ראה בגמרא שטיינזלץ שם). וכאשר חיתנו בן ובת, בנו להם חופה מעצים אלה. מנהג זה נזכר אגב אגדות החורבן בגמרא גיטין שם: "אקמצא ובר קמצא חרוב ירושלים, אתרנגולא ותרנגולתא חרוב טור מלכא, אשקא דריספק חרוב ביתר". זה האחרון, חורבן ביתר אירע עפ"י הגמרא שם כאשר נשבר יצול העגלה של בת הקיסר שעברה שם ולקחו לתקנו מהעצים שהיו מיועדים לחופה והיהודים התנפלו בשל כך על שיירת בת הקיסר. את אגדת החורבן נשאר לחודש אב ולימי בין המצרים, כאן נתבסס מהמנהג נאה זה לשתול עצים שנוולדו ובכך ליצוק תוכן נוסף ומיוחד לפסוק: "כי האדם עץ השדה" ולקשר את הלידה עם הטבע והצומח שמסביב. ויש מי שחידשו מנהג נאה זה בימינו.

¹³ כבר בתורה נמנים שנותיו של האדם לעניין המפקד (שמות פרק ל, במדבר פרק א), שְׁרוֹת הַלוויִּים (שם פרק ד), ערכין (ויקרא כז). מכאן שיום הולדתו של האדם נרשם ונזכר ומהווה ציון אבני דרך במהלך חייו. ובניגוד לביטול גיל מאה שעבר ובטל מן העולם, ראה גמרא גיטין כח ע"א על מי שעבר את גיל מאה: "כיון דאפילגי - אפילגי" וכן מדרש ספרי דברים פיסקא שנו על אותם שחיו עד מאה ועשרים וכיצד חלקו את ימי שנות חייהם: משה, הלל, רבן יוחנן בן זכאי ורבי עקיבא, כהבטחת התורה בספר בראשית: "והיו ימי מאה ועשרים" (בראשית ו ג). ראה גם מסכת מועד קטן כח ע"א על רב יוסף שכאשר הגיע לגיל שישים ויצא מכלל עונש כרת, עשה יום טוב לחכמים. אבל לא נראה שהיו חוגגים כמו בימינו "מסיבת יום הולדת" מידי שנה בשנה (ומן הסתם גם לא ימי נישואין) וכבר אמרו מי שאמרו שיום הולדת היחיד שנזכר במקרא הוא "יום הולדת" את פרעה" (בראשית מ כ, האזכור הנוסף ביחזקאל טז ד: "ומולדותיך ביום הולדת אֶתְךָ" איננו במשמעות של יום הולדת אישי). "יום הולדת" בחז"ל הוא יום הלידה (שבת קכט ב). אי ציון שנתי של יום ההולדת בא אולי בשל ההילולה שעשו מלכי אומות העולם ביום הולדתם שהיה כרוך בענייני עבודה זרה כנזכר בגמרא עבודה זרה י ע"א (ראה מאמר של י' תא-שמע, על יום ההולדת בישראל, ציון סז תשס"ב). ראה סיכום קצר של נושא [יום הולדת](#) כולל גישת חז"ל שכתב ד"ר מיכאל אביעזר בדף השבועי של המחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר אילן.

¹⁴ רגע הלידה מופלא ככל שיהיה איננו אלא אירוע אחד במעגל החיים. מעגל שאין לאדם שליטה עליו. את המילים "על כרחך אתה נולד" מקשרים המדרשים עם רגע הלידה בו העובר נפרד מהחיים הנעימים והטובים שהיו לו ברחם אמו, ראה למשל אוצר מדרשים (אייזנשטיין) יצירת הולד: "וכאשר הגיע זמנו לצאת, בא אותו המלאך ואומר לו: צא כי הגיע זמנך לצאת לעולם. והוא משיב: והלא כבר אמרתי בפני מי שאמר והיה העולם שדי לי בעולם אשר הייתי דר בו. ואומר לו: עולם שאני מכניסך יפה הוא, ועוד שעל כרחך אתה נוצר במעי אמן ועל כרחך אתה נולד ותצא לעולם. מיד בוכה הוא, ולמה הוא בוכה? מאותו עולם שהיה בו שמיחות". ראה דברינו [היולד נרו עלי ראשי](#) בפרשה זו. אבל עיקר דברי המשנה הוא, כאמור, הראייה הרחבה של הלידה כחלק ממכלול החיים, המיתה והדין וחשבון, שכולם בעל כורחו של האדם. כאן אנו גולשים לנושא הרחב של משמעות וערך החיים בעולם הזה עפ"י חז"ל שהוא רחב מיני ים (איוב יא ט) וראוי לדף נפרד אם לא לספר שלם. ביתרת הדף נתמקד בלידה מול המיתה כשני האירועים של כניסת האדם לעולם ויציאתו ממנה. הקטע במשנה "על כרחך אתה חי" הוא המדהים מכולם, שהרי אם אין לאדם שליטה על לידתו ועל מיתתו, למה אין לו שליטה על חייו? האין זה סותר את כח הבחירה, מצוות התורה, "ונשמרתם לנפשותיכם", הלכות דעות לרמב"ם ובעצם התורה כולה? אבל נתמקד כאמור, בלידה מול המיתה.

¹⁵ בשני רגעי הקצה של חיי האדם: הלידה והמיתה, קולו ממלא את העולם כולו! נפש אחת היא עולם מלא. בכך מתחברים שני אירועים אלה לא רק לאדם הראשון שמילא את העולם "מסופו ועד סופו" (בראשית רבה ח א), אלא גם [לאור בראשית שנגנו](#) (חגיגה יב א), לחסד שאדם עושה בימי חייו (אבות דרבי נתן נוסח ב פרק ח), לקול של מתן תורה (זבחים קטז ב) ועוד - שכולם מלאו

פרקי דרבי אליעזר (היגר) - "חורב" פרק לג

שישה קולן יוצא מסוף העולם ועד סופו ואין הקול נשמע: בשעה שכורתין את האילן שהוא עושה פרי הקול יוצא מסוף העולם ועד סופו ואין הקול נשמע.¹⁶

תלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק ב הלכה ג

א"ר ברכיה: "עת ללדת ועת למות" [קהלת ג ב] - אשרי אדם ששעת מיתתו כשעת לידתו. מה שעת לידתו נקי, כך בשעת מיתתו יהא נקי.¹⁷

מסכת קידושין דף עב עמוד ב

כשמת ר' עקיבא נולד רבי, כשמת רבי נולד רב יהודה, כשמת רב יהודה נולד רבא, כשמת רבא נולד רב אשי, ללמדך, שאין צדיק נפטר מן העולם עד שנברא צדיק כמותו, שנאמר: "וזרח השמש ובא השמש" (קהלת א ה) - עד שלא כתבה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל הרמתי, שנאמר: "וְיָנֵר אֶלְהִים טָרָם יִכְבֵּה וְשִׁמּוֹאֵל שִׁכָּב בְּהִיכַל ה' אֲשֶׁר שָׁם אֶרֶון אֶלְהִים" (שמואל א ג).¹⁸

מדרש שמואל (בובר) פרשה כג

... וכשנולד דוד לא הרגיש בו בריה, וכיון שמת הרגישו בו כל ישראל.¹⁹

שבת שלום
מחלקי המים

מים אחרונים: בהערה 2 לעיל הבלענו אמירה על הביטוי "אדם" מול "אנוש" ששניהם משמשים בלשון ימינו: בני אדם, אנושות, אנושי וכו'. "בני אדם", משום שכולנו צאצאי של אדם הראשון – אבי האנושות. אז למה גם "אנוש"? אנוש הוא נכדו של אדם וחווה. בתווק עומד שת (לאחר שהבל נרצח וקין התקלל). שת הוא "בן אדם (וחווה)" הראשון. אבל הוא תולדה של יצורים שאינם 'אנושיים' משום שאדם וחווה נוצרו בידי הקב"ה. אנוש בנו, נכדו של אדם וחווה, הוא היצור הראשון "האנושי" הראשון שנולד ממי שנוצר באופן טבעי ולא בדרך נס. אולי לכן נאמר עליו: "אז הוחל לקרוא בשם ה' " (בראשית ד כו) ובו בחר הרמב"ם לפתוח את תולדות האמונה בראש הלכות עבודת כוכבים.

וממלאים את העולם מסופו לסופו. גם העובר בעודו ברחם אמו "צופה ומביט מסוף העולם ועד סופו" (מסכת נדה דף ל עמוד ב). ואיזה קול נוסף יוצא מסוף העולם ועד סופו?

¹⁶ קול העץ שנכרת! בלידת אדם יוצא קול מסוף העולם ועד סופו ונוטעים עץ לציון האירוע. גמרא גיטין לעיל. וכאשר נכרת העץ – יוצא קול מסוף העולם ועד סופו כקול יציאת נשמת האדם – גמרא יומא לעיל. וזה פירוש נוסף לפסוק: "כי האדם עץ השדה".

¹⁷ ראה דברי הזקנים החוגגים את שמחת בית השואבה (או השואבה): "חסידים ואנשי מעשה וכו'. תנו רבנן: יש מהן אומרים: אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנותנו - אלו חסידים ואנשי מעשה, ויש מהן אומרים: אשרי זקנותנו שכפרה את ילדותנו - אלו בעלי תשובה. אלו ואלו אומרים אשרי מי שלא חטא, ומי שחטא ישוב וימחול לו" (סוכה דף נג עמוד א). ראה גם הדרשה ומשל שתי הספינות במדרש שמות רבה מח א: "טוב שם משמן טוב ויום המוות מיום היוולדו - יום מיתתו של אדם גדול מיום לידתו, למה? שביים שנולד בו, אין אדם יודע מה מעשיו. אבל כשמת, הוא מודיע מעשיו לבריות. הוי: ויום המוות מיום היוולדו. אמר ר' לוי: משל לשתי ספינות שהיו פורשות לים הגדול. אחת יוצאת מן הלימין (נמל) ואחת נכנסת ללימין. זו שיוצאת, היו הכל שמחין בה. זו שנכנסת, לא היו הכל שמחין בה. פקח אחד היה שם, אמר: חילופי הדברים אני רואה כאן: זו שהיא יוצאת מן הלימין, לא היו הכל צריכים לשמות, שאין יודעין באיזה פרק היא עומדת ומה ימים מזדווגין לה ומה רוחות מזדווגות לה. וזו שנכנסת ללימין, היו הכל צריכים לשמות, לפי שהם יודעים שנכנסה בשלום ויצאה בשלום מן הים. כך, אדם נולד - מונין לו למיתה, מת - מונין לו לחיים. ועליו אמר שלמה: ויום המוות מיום היוולדו" – בדברינו **ניחומים** ליום הזכרון לחללי מערכות ישראל. כל זה ברמת הפרט שעל כורחו נולד וכו' וימיו קצרים. האם יש עוד ממד? האם יש חשבון של לידה/מיתה רחב יותר?

¹⁸ ראה מדרש זה בהרחבה בבראשית רבה נח ב שמונה ממשו עד שמואל. התשובה לשאלה בסוף הערת השוליים הקודמת היא: כן, בוודאי. יש ממד נוסף - ממד הכלל, ראיית הלידה (וגם המיתה) בראי הכלל, כשרשרת של לידות ודורות. וכל זה, לאו דווקא בראייה לאומית רחבה, גם בראייה המשפחתית למי שזוכה לראות בנים ובני בנים ולידות חוזרות ומשמחות במשפחתו הגרעינית והרחבה. ראה דברינו **והודעתם לבניך ולבני בניך** בפרשת ואתחנן.

¹⁹ נסיים בכל זאת, בלידת וחי הפרט. מדרש זה ממשיך את משל שתי הספינות, זו שיוצאת מהנמל שכולם שמחים בה, וזו שנכנסת לנמל והגיעה לחוף מבטחים ואין מי שעומד ומריע לה. יותר משהמדרש קובל על כך שברגע הלידה שמחים וברגע המיתה עצובים, מה שבעצם טבעי ופשוט, הוא מנסה לנחם. זה מדרש של תנחומים שמנסה לעודד את האבלים באמירה שהנה הגיע הנפטר אל נמל היעד. לפיכך, חזרנו ונדרשנו לו, בפרט בימים אלה שאנחנו עומדים בין יום הזכרון לשואה ולגבורה ויום הזכרון לחללי מערכות ישראל ומבקשים ניחומים. אבל אם כבר הזכיר המדרש את דוד המלך ואת המיתה מול הלידה, הנה הדרשה הבאה להלכה ולאגדה כאחד: "היה ר' שמעון בן לעזר אומר: אפילו קטן בן יומו חי - מחללין עליו את השבת. ואפילו דוד מלך ישראל מת - אין מחללין עליו את השבת. שכל זמן שאדם חי עוסק במצות לפיכך מחללין עליו את השבת. מת בטל מן המצות לפיכך אין מחללין עליו את השבת" (תוספתא שבת יז ט). ובמקבילה בגמרא שבת קנא ע"ב בשם רבן שמעון בן גמליאל באה התוספת: "חלל עליו שבת אחד, כדי שישמור שבתות הרבה". זה כוחם וערכם של החיים שבא לידי ביטוי מעשי בפרט בשבת.